

Висновки. Педагогічну діяльність Василя Олександровича Сухомлинського можна визначити як творення Людини. Педагогіка в цьому розумінні виступає практичним людинотворенням, де піднесення людини – це глибоко моральна робота розуму і серця, сенс якої полягає в тому, що «людина готується духовно, морально до самовиявлення, до того, щоб розкрити себе» як людину [6, с. 467]. Саме становлення людського світу як світу людини і складає наріжний камінь педагогіки видатного педагога.

Творча спадщина В. О. Сухомлинського сьогодні – не просто сторінка в історії нашої педагогіки, а арсенал до дії, який необхідний педагогам для творення справжньої Людини. Його ідеї, роздуми, багаторічний досвід і спостереження вводять нас у духовний світ дитини й підлітка, розкривають таємниці становлення Людини. Тому ці ідеї не можуть не враховуватися у процесі реформування загальної середньої освіти, успіх якої значною мірою залежатиме і від того, наскільки творчо і компетентно ми зуміємо використати і розвинути все те цінне, що було створене Великим Учителем.

УДК 37.091.4:37.014 – 044.247

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуманізм виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://metoduchka.com/humanizm-vyhovannja-u-pedahohichnij-spadschni-v-o-suhomlynskohe>.
2. Ревнюк Н. І. В. О. Сухомлинський про виховні основи формування особистості [Електронний ресурс] / Н. І. Ревнюк. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_54/47.pdf.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.16 №988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/.
4. Сметанський М. І. Ціннісні орієнтації сучасних концепцій виховання [Електронний ресурс] / М. І. Сметанський. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_53/9.pdf.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – 654 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Статті / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – 639 с.

Дата надходження до редакції: 18.09.2018 р.

Оксана ЛЮТКО,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, економіки
та менеджменту освіти Рівненського ОППО

Володимир ЗИЛЬ,

старший викладач кафедри філософії, економіки
та менеджменту освіти Рівненського ОППО

ІНТЕГРАЦІЯ ІДЕЙ М. ЛІПМАНА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано необхідність використання елементів навчальної програми «Філософія для дітей» (*Philosophy for children, P4C*) та педагогічних методів В. Сухомлинського для розвитку соціальних («м'яких») навичок («soft skills») учнів як одного з пріоритетних завдань сучасних педагогів. Особлива увага приділяється структурі уроку-дослідження за навчальною програмою «P4C», спільним поглядам М. Ліпмана та В. Сухомлинського на мету, сутність і методи навчання дітей. Запропоновано навчально-методичний матеріал заняття, в якому об'єднано схему уроку-дослідження «P4C» та педагогічні методи В. Сухомлинського.

Ключові слова: соціальні (м'які) навички, навчальна програма «Філософія для дітей», урок-дослідження, педагогічні методи В. Сухомлинського.

В статті обґрунтовано необхідність використання елементів учебной программы «Философия для детей» (*Philosophy for children, P4C*) и педагогических методов В. Сухомлинского для развития социальных («мягких») навыков («soft skills») учащихся как одной из приоритетных задач современных педагогов. Особое внимание уделено структуре урока-исследования по учебной программе «P4C», общим взглядам М. Липмана и В. Сухомлинского на цели, сущность и методы обучения. Предложено учебно-методический материал занятия, в котором объединены схема урока-исследования «P4C» и педагогические методы В. Сухомлинского.

Ключевые слова: социальные (мягкие) навыки, учебная программа «Философия для детей», урок-исследование, педагогические методы В. Сухомлинского.

The article substantiates the necessity of using the elements of the educational program «Philosophy for children» (P4C) and V. Sukhomlinsky's pedagogical methods for developing «soft skills» of students as one of the priorities of present-day teachers. Particular attention is paid to the structure of the study lesson under the curriculum «P4C», the general views of M. Lipman and V. Sukhomlinsky on the purpose, essence and methods of teaching children. The educational-methodical material of the lesson, which combines the scheme of the study lesson «P4S» and the pedagogical methods of V. Sukhomlinsky has been proposed.

Key words: social/soft skills, educational program «Philosophy for children», study lesson, pedagogical methods of V. Sukhomlinsky.

Постановка проблеми. Про те, що сучасний світ характеризується швидкоплинністю змін, а XXI століття диктує власні умови життя означають сьогодні практично всі: від пересічних громадян до авторитетних фахівців різних галузей. Експерти багатьох країн переконані, що у найближчі роки чимало професій зникне. Так, до 2030 року, на їхню думку, застаріють такі професії, як лектор, бібліотекар, архіваріус, турагент, юрисконсульт, нотаріус, аналітик, секретар, провізор, фармацевт, логіст, диспетчер, банківський операціоніст, журналіст та інші [3]. Сучасні роботодавці розраховують на те, що кандидат на вакантну посаду матиме десятки різноманітних умінь, зокрема здатність креативно мислити й управляти часом, навички комунікації, нетворкінгу, керування проектами, командування, володіння інструментами розробки сайтів, комп'ютерної графіки й відеомонтажу. Без згадки про це сьогодні не обходиться практично жодне оголошення про роботу. Чим вища посада, тим вищі вимоги. Дослідження, проведені у Гарвардському університеті та Стенфордському дослідницькому інституті, засвідчують, що 75-85% професійного успіху залежить від соціальних («м'яких») навичок («soft skills») і лише 25-15% – від професійних знань, тобто «твердих навичок» («hard skills») [10]. «М'які» навички інколи ще називають універсальними або функціональними компетенціями, а факт володіння ними – функціональною грамотністю (functional literacy). ЮНЕСКО та Європейська комісія навіть встановили мінімальний рівень такої грамотності, необхідний кожному європейцеві для того, аби «вписатися» в суспільство й не бути «соціальним інвалідом», не кажучи вже про професійну самореалізацію [11].

У Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» та Державному стандарті початкової освіти наголошується на важливості формування 10-ти ключових компетентностей і розвитку таких наскрізних умінь, як: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми. Наскрізні вміння – це соціальні («м'які») навички XXI століття. Таким чином, одним із пріоритетних завдань педагога сьогодні є інтеграція наскрізних умінь у щоденне шкільне життя, формування компетентностей,

які підготують дитину до успішної життєдіяльності в інформаційному та постінформаційному суспільстві. Таке складне завдання породжує пошуки нових методів викладання. У зв'язку з цим Д. Парк зазначає, що «вчитель лише тоді може принести найбільше користі дитині, коли він використовує прогресивні освітні методики, які вчать не лише основ тих чи інших гуманітарних або точних дисциплін, а й сприяють інтеграції дитини в соціум через пізнавальну, емоційну та соціальну комунікації». На його думку, навчальна програма «Філософія для дітей» є одним із кращих освітніх проєктів, що готує майбутні покоління до ризиків і загроз глобалізованого світу. У результаті занять у дітей формується вміння висловлювати свою думку, аргументувати власну точку зору, ставити запитання та шукати на них відповіді, мати цілісне бачення проблемного питання чи ситуації. Дитина розвиває різні типи мислення та комунікаційні навички, навчається культури спілкування, поважає думку інших, стає впевненою у своїх можливостях і талантах» [6].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Навчальна програма «Філософія для дітей» («P4C») є предметом зацікавлення публіцистів, журналістів, науковців, педагогів. Теоретичні та прикладні аспекти навчання дітей філософствуванню; сутність заняття за методикою «P4C», її вплив на розвиток мислення та формування компетенцій; можливість інтеграції американського досвіду з викладання «P4C» у зміст навчання і виховання дітей в Україні; творчі перетини В. Сухомлинського та М. Ліпмана – це неповний перелік проблем, які досліджують вітчизняні науковці (Н. Адаменко, Н. Гавриш, Г. Іванчук, Ю. Кравченко, О. Ліннік, Ю. Наріжний, О. Сухомлинська, О. Петренко та ін.).

Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності використання елементів навчальної програми «Філософія для дітей» та педагогічних методів В. Сухомлинського для розвитку наскрізних умінь («soft skills») учнів.

Виклад основного матеріалу. Навчальна програма «P4C», розроблена у 60-х роках ХХ століття М. Ліпманом, була спрямована на те, щоб навчити дітей філософствувати, а не філософії як такої. Філософія при цьому постає не предметом дослідження, а засобом розмірковування про світ і орієнтації в ньому. Настанова на тій самій зв'язок філософії із практикою передбачає парадигму навчання, відмінну від традиційної, а саме: основна увага фокусується не на запам'ятовуванні інформації, а на активному «творенні» філософії, що вимагає зусиль з боку інтелекту, розв'язання проблем, пов'язаних із реальною життєдіяльністю дітей.

Н. Адаменко, ґрунтовно проаналізувавши наукову спадщину М. Ліпмана, у своєму дослідженні зазначила, що важливу роль у формуванні навчальної програми «P4C» відіграли вчення таких відомих філософів і психологів, як Дж. Бучлер (дослідив природу людського міркування і значення міркування в навчанні дитини), Л. Віготський (встановив зв'язок між дитиною і суспільством за допомогою і через учителя, а також між мовою дорослого світу і зростаючим зацікавленням дитини), Ж. Піаже (дослідив особливості дитячого мислення та його зв'язок із поведінкою), Г. Райл (проаналізував зв'язок

між мовою, навчанням і самоосвітою); Дж. Мід (розглянув соціальний характер особистості), Л. Вітгенштейн (дослідив суспільні відносини, виражені через тонкощі мови); С. Аш (провів експериментальне дослідження конформізму, встановивши факт існування феномену тиску групи на індивіда) [1, с. 281-282]. Проте найбільший вплив на позицію М. Ліпмана щодо навчання дітей здійснив Дж. Дьюї, який стверджував, що освіта зазнавала невдач через одну істотну помилку: знання подавалися як «очищені», завершені, підсумкові результати дослідження. Така освіта намагалася змусити учнів вивчати висновки, а не досліджувати проблеми, залучаючи їх до цієї діяльності. Вчені застосовують наукові методи для дослідження проблемних ситуацій, учням слід робити те ж саме, якщо ми хочемо в результаті навчити їх думати самостійно. Ми ж, навпаки, штовхаємо їх на вивчення кінцевих продуктів відкриттів учених, відкидаємо сам процес і фіксуємо лише результати. Коли проблема не проживається самостійно, не включаються жодні інтереси або мотивації, так звана освіта перетворюється на шараду і пародію. У Дж. Дьюї не було сумнівів у тому, що те, що відбувається в класі, не має бути нічим іншим, як мисленням, – незалежним, винахідливим, із використанням уяви. Запропонований ним шлях полягає в тому, що за зразок освітнього процесу в класі слід брати процес наукового дослідження [1, с. 281]. Отже, в навчанні дітей провідну роль має відігравати не кількість засвоєної інформації, а набуття навичок дослідження інформації, вільного оперування цією інформацією, здатності самостійно оцінити певну інформацію тощо.

Заняття за методикою «P4C» містить дві складові:

1. *Філософську новелу*, в якій у прихованій чи явній формі закладено одне або кілька філософських запитань. Новели, написані М. Ліпманом і його колегами, наративні, тобто такі, що містять взаємопов'язані події, які характеризуються послідовністю слів та образів. Звернення до наративу дозволило М. Ліпману використати рідкісний дидактичний прийом, коли рефлексивна дослідницька діяльність головних героїв виступає як моделлю філософського дискурсу, так і зразком для наслідування. Об'єктом наслідування є не той чи інший персонаж, а характер дискурсу, який ведуть герої та в якому фігурують філософські теми. Моделями при цьому виступають не видатні особистості з їх «мудрими» висловлюваннями, які слід запам'ятати, не казкові герої з їх незвичайними діями, не судження дорослих людей (завжди авторитарні для дітей), а дії ровесників (тільки вигаданих). Це дає дітям можливість у класі «приміряти» на себе «костюми» вигаданих героїв-однорітків, приймаючи за зразок їхні запитання, суперечки і міркування. Таким чином, учні моделюють не «правильні» відповіді розумних хлопчиків і дівчаток, а різноманітні шляхи пошуку істини.

2. *Спільноту допитливих («community of inquiry»)*. Зважаючи на думку Дж. Дьюї, який стверджував, що «допитливість – це найважливіша умова формування навичок рефлексивного мислення», М. Ліпман переконував, що шкільне навчання буде ефективним лише в тому випадку, якщо стимулюватиме допитливість. Для того, щоб «запустити» потужний людський мотор – допитливість, що започаткував культуру, науку і цивілізацію, спонукаючи кожне покоління на нові відкриття, цей мотор, а разом із ним і дослідні інстинкти, повинні підживлюватися соціально сприятливим середовищем, тобто потрібні особливі педагогічні стимулюючі умо-

ви, що сприяють розвитку інтелектуальних, емоційних, лінгвістичних диспозицій особистості. Це питання – одне з найважливіших для трансляції будь-якого знання. У «P4C» ключову роль відіграє шкільний клас, що перетворюється у спільноту допитливих.

Яким чином організовано дослідження в класі ми вже описували [4, с. 11-16], однак необхідно зауважити, що перетворення класу в спільноту допитливих вимагає зміни структури уроку. Формальний поділ на дві частини (пояснення матеріалу вчителем та відповіді учнів) змінюється на неформальну бесіду, під час якої важливо не отримати чітку та правильну відповідь, як на уроці математики, а те, щоб діти крок за кроком оволоділи навичками критичного мислення.

Форма діяльності спільноти дослідників – усний «сократівський діалог». Сократ зазначав, що лише обговорюючи проблему та критикуючи її можна рухатися до істинного знання. Найкращою формою навчання він вважав діалог, спільну аргументовану діяльність, порівнюючи цей метод із маєвтикою – «повивальним мистецтвом», тобто мистецтвом «втягувати» приховане в людині правильне знання за допомогою майстерно сформульованих навідних запитань.

«Сократівський метод» передбачає залучення учнів до філософствування, знайомство з філософією «зсередины», а не ззовні. Що це означає? Для усвідомлення різниці між «сократівським» та «платонівським» методами навчання їх можна порівняти із двома методами навчання танго. Для того, щоб більше дізнатися про цей танець, можна прослухати лекцію з історії танго, довідатися про виникнення танцю, а також про видатних танцюристів. Але чи вплине прослухана лекція на вміння танцювати? Мабуть, ні. А можна піти іншим шляхом – пограти відвідувати уроки танців, де вчитель покаже, як правильно танцювати танго, навчить основним прийомам, відкоригує рухи тощо. Отже, «платонівський метод» – це інформативний метод, а «сократівський» – проблемно-орієнтований.

Ю. Кравченко, проаналізувавши власний досвід використання методики «P4C», зазначає, що завдання вчителя-модератора: по-перше, імпліцитно задати тон і напрямок діалогу. При цьому діти не повинні відчувати жодного скеровування, бо тоді включиться їхня реакція на авторитет, як це буває у класичному форматі, а саме: те, що говорить учитель – істина. Часто це може демотивувати дітей висловити свою точку зору, яка не збігається із позицією вчителя. По-друге, завжди є ризик, що діалог піде не так, як було заплановано. У такому разі модератору необхідно швидко зорієнтуватися в ситуації та гідно вийти з неї. «Роль модератора – це не навчання чи оцінювання відповідей... це насамперед – стимулювання активності учасників, прагнення, аби кожна відповідь була зрозумілою, обґрунтованою, узгодженою з іншими позиціями, які пропонувалися раніше. Модератор також повинен упорядкувати зібрані відповіді, захопити до деталізації або, навпаки, – до їх узагальнення» [2].

Заняття починається з читання тексту, наприклад, «ліпманівського». Пропонується ланцюжкове читання, по одному-два речення кожною дитиною. Цей момент сприяє зосередженню уваги кожного саме на цьому тексті та на тих проблемах, які в ньому приховані. Після прочитання тексту важливо зробити роботу паузу – дати учням 1-2 хвилини для самостійного перегляду запропонованого.

Після особистих розмірковувань над текстом учитель-модератор пропонує дітям сформулювати запитання, які виникли у них після прочитання тексту. Всі запитання, що прозвучать у класі, обов'язково записуються на дошці або на фліпчарті (демонстраційній таблиці, що використовується при проведенні презентацій, інших групових заходів для графічного зображення чи пояснення основних думок). Після цього учням пропонується обрати одне запитання для подальшого обговорення шляхом голосування. Цей момент є надзвичайно важливим для формування розуміння в учнів принципів демократії та громадянського суспільства.

Отже, запитання обрано і воно є предметом діалогу. Учитель-модератор може запропонувати авторів поділитися своїми міркуваннями, що спонукали сформулювати саме таке запитання, може звернутися до всієї групи з пропозицією з'ясувати, які сумніви приховані в цьому запитанні. Учні висловлюють свою точку зору, діляться міркуваннями. Кожен говорить від себе і за себе. Може бути посилення на авторитетних людей чи усталені погляди, але ними має бути підкріплена власна точка зору. Може трапитися, що на перших заняттях діалог буде млявим, тому модераторові варто передбачити це та підготуватися до «розігріву» в невимушеній атмосфері. Для цього він сам формулює запитання аудиторії, пропонує приклади, висловлює власну точку зору стосовно того, про що йдеться. При цьому риторика вчителя має бути не догматичною, а дружньою, поданою у вигляді суб'єктивної думки, порівняно з іншими, висловленими на занятті.

Розпочинаючи заняття, вчитель наголошує, що всім присутнім необхідно буде дотримуватися двох основних правил: перше – у колі говорить лише один учасник (модератор або учень); друге – піднята рука – свідчення того, що людина бажає висловитися. Означені правила сприяють дотриманню дисципліни на занятті, оскільки ніхто нікого не перебиває; допомагають вихованню в учнів терплячості та поваги до того, хто говорить, адже його необхідно вислухати; формують почуття рівності в групі – кожен має однакове право говорити (в тому числі й учитель-модератор, який перебуває у подібній із учнями позиції). Таким чином, формується культура спілкування та повага до співрозмовника. Робота в групі, що її пропонує означена програма, є ефективнішою від індивідуальної роботи і належить до такої форми навчання, що прагне використати потенціал групи. Таким потенціалом є точки зору, досвід, уміння, можливості групи як певної цілісності, що проявляється у взаємному спонуканні та мотивуванні її учасників, створенні ситуації конфронтації різних точок зору.

При обґрунтуванні власної думки обов'язковим є наведення аргументів. Вони бувають сильними і слабкими, з логічними помилками. Вказуючи на це, модератор допомагає вибудовувати сильну аргументацію на користь своєї точки зору, використовуючи, наприклад, такий алгоритм:

- усвідомлення проблеми;
- озвучення гіпотез, припущень (чому?);
- формулювання аргументів (тому що);
- пошук контраргументів та озвучення концепту, умовисновків, які не піддаються запереченню;
- застосування твердження на практиці, в реальній ситуації.

Учитель-модератор завжди підкреслює важливість висловлення власної думки та ніколи не оцінює її.

Завдяки цьому учні долають своєрідні психологічні бар'єри, боязнь висловлювати власні думки і формулювати запитання перед аудиторією, завдяки чому в них формується впевненість у власних силах та можливостях, а також з'являється усвідомлення важливості власної позиції як внеску в колективну діяльність. Це спонукає учнів висувати неординарні пропозиції щодо вирішення поставленої проблеми, шукати альтернативи, розвиваючи творчу уяву та креативне мислення.

Отже, в межах навчальної програми «Р4С» відбувається перехід від традиційної (інформаційної) моделі освіти до рефлексивної, що акцентує увагу на розвитку мислення та використанні внутрішнього, творчого потенціалу учасників освітнього процесу. Ця програма (методика) цікава ще й тим, що «практична філософія» завжди користувалася в Україні неабиякою популярністю. Як відомо, ідею навчання та виховання дітей через залучення філософії використовували Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші педагоги.

Ми вже порівнювали основні педагогічні принципи М. Ліпмана і педагогічні методи В. Сухомлинського, підкресливши низку спільних поглядів, зокрема обидва педагоги:

1) наголошували на тому, що шкільне навчання буде ефективним лише за умови, якщо стимулюватиме допитливість, пробуджуватиме цікавість;

2) вважали, що оптимальний розвиток мислення учнів можливий лише в тому разі, якщо філософський зміст представлено не у формі оригінального чи навчального тексту, а в доступній і цікавій для дитини формі, наприклад, казки, розповіді, анекдоту, афоризму тощо;

3) використовували подібну форму проведення занять – діалог, бесіда;

4) відзначали ключову роль групи з метою психологічного розвитку індивіда як особистості;

5) кінцеву мету освітнього процесу вбачали у максимальному розвитку потенціалу дитини, в її адекватному включенні в складний, різноманітний, суперечливий світ, із притаманними йому динамізмом, інтелектуалізацією та технологізацією праці [5]. Таким чином, у поглядах В. Сухомлинського та М. Ліпмана на мету, сутність і методи навчання дітей більше спільного, ніж відмінного.

Висновок. Освіта, орієнтовуючись на сучасний ринок праці, до пріоритетів сьогодення відносить уміння оперувати такими технологіями та знаннями, які задовольнятимуть потреби інформаційного суспільства, підготують молодь до нових ролей у цьому суспільстві. Саме тому важливим нині є не лише вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися впродовж життя.

Безперечно, досвід американських педагогів і навчальна програма «Р4С» становлять значний науковий і практичний інтерес, розширюють наші уявлення про багатство ідей та методик у світі – особливо тому, що спрямовані на розвиток різних типів мислення (critical, creative and caring thinking), соціальних («м'яких») навичок («soft skills»), формування пізнавальних та етичних уявлень і настанов. Разом із тим, адаптуючи нашу освіту до рівня кращих світових стандартів, ми повинні, використовуючи західні методики, розвивати власну освітянську традицію, не лише запозичувати нове, а й інтегрувати наші надбання у європейський

і світовий освітній простір. Прикладом такої інтеграції можуть слугувати розроблені у Рівненському ОШПО навчально-методичні матеріали занять для школярів та педагогів, в яких об'єднано схему уроку-дослі-

дження «Р4С» та педагогічні методи В. Сухомлинського (*див. додаток*). Означене інтегроване заняття реалізує завдання нової української школи та відповідає сучасним освітнім потребам і запитам.

Додатки

Схема уроку-дослідження

Інтегрований курс – «Я досліджую світ» [8].

Тема тижня – «Людина».

Тема уроку – «Цінності».

Очікувані результати навчання здобувачів освіти: пояснюють своє розуміння понять «людяність», «дружба», «доброта», «повага», «чесність» тощо, наводять приклади, висловлюють власне ставлення до різних людських учинків.

	Етапи уроку	Організація уроку-дослідження
Індивідуальний пошук	<i>Вступ</i>	
	Організація класу	Учитель запрошує всіх учнів до кола та проводить вправу «Імпульс» (повертаючись до учня поряд, пропонує на рахунок «три» одночасно сплеснути долонями, утворивши таким чином імпульс; після цього імпульс мовчки швидко «передається» по колу всім учасникам; вправа налаштовує учнів на співпрацю та дозволяє активізувати увагу)
	Озвучення теми та мети уроку	Використовуючи метод «мозковий штурм», учитель пропонує учням визначити кілька людських якостей, які, на їх думку, є важливими у житті. Результати відповідей учитель записує на фліпчарті.
	Ситуація невизначеності	<p>Учитель пропонує учням ознайомитися зі стимульним текстом (оповідання В. Сухомлинського «Бо я – людина»), підкріпленим ілюстрацією (малюнок Л. Белякової та К. Самойлова).</p> <p style="text-align: center;">Бо я – людина</p> <p>Вечоріло. Битим шляхом йшло двоє подорожніх – батько й семирічний син. Посеред шляху лежав камінь. Батько не помітив каменя, спіткнувся, забив ногу. Крекчучи, він обійшов камінь, і, взявши дитину за руку, пішов далі.</p> <p>Наступного дня батько з сином йшли тією ж дорогою назад. Знову батько не помітив каменя, знову спіткнувся і забив ногу.</p> <p>Третього дня батько й син пішли тією ж дорогою. До каменя було ще далеко. Батько каже синові:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Дивись уважно, синку, треба обійти камінь. Ось і те місце, де батько спіткнувся й забив ногу. - Подорожні сповільнюють кроки, але каменя немає. Бачать, обабіч дороги сидить старий сивий дід. - Дідусю, – запитав хлопчик, – Ви не бачили тут каменя? - Я прибрав його з дороги. - Ви також спіткнулися й забили ногу? - Ні, я не спіткнувся й не забив ногу. - Чому ж ви прибравли камінь? - Бо я – людина. Хлопчик зупинився у задумі. - Тату, – запитав він, – а Ви хіба не людина? [7, с. 131].
	Аналіз тексту, усвідомлення проблеми	Вибір запитань при читанні «про себе». Запис запитань на дошці, їх персоніфікація. Учитель допомагає в аналітичній процедурі групування запитань та в переході від запитань, які характеризують деталі тексту до ключової проблеми; допомагає у виборі запитання для початку дискусії.
Повідомлення та узгодження правил	Учитель пропонує декілька хвилин подумати над обраним запитанням і повідомляє правила обговорення: почергове висловлювання думки, відсутність оцінювання думки інших, повага до співрозмовника.	
Формулювання проблем (інтелектуалізація ситуації)	Розрізнення персонажів тексту, їх висловлювань, змісту висловлених ідей. Звернення уваги учнів на важливість уміння формулювати та висловлювати власну думку, розвиток комунікаційних навичок	

	Етапи уроку	Організація уроку-дослідження
Коллективний пошук	Основна частина Розвиток філософського діалогу	Учитель за допомогою навідних запитань концентрує дискусію навколо обраного логічного стрижня; фіксує логічні «стрибки» у міркуваннях, підміну предмета обговорення, асоціації, які «ведуть» дискусію в іншу площину. Учні пригадують життєві ситуації, які, на їхню думку, можуть свідчити про прояви позитивних цінностей у діяльності людини. У процесі обговорення учні висловлюють своє ставлення до різних учинків людей, виокремлюють людські якості, пояснюють своє розуміння понять «людяність», «доброта», «повага» тощо. Учитель фіксує на фліпчарті різні погляди у вигляді альтернативи
	Підсумкова частина Кульмінація філософського діалогу	Учитель пропонує учням поглянути на фліпчарт, де записані якості людини, запропоновані учнями на початку уроку, та пропонує їх доповнити іншими, які виникли в процесі обговорення, або тими, які наявні в підручнику [9]; пропонує поміркувати над запитанням «Які якості можуть допомогти людині в житті?».
	Підсумки	Учитель роздає учням по три кольорові стікери та пропонує самостійно наклеїти їх на ті якості, які вони вважають для себе найважливішими. Учні за бажанням пояснюють свій вибір.
	Дебрифінг	Запитання для обговорення: - Про які людські якості ви дізналися сьогодні вперше? - Про що свідчить наявність у людини тих чи інших якостей? - Які якості, на вашу думку, роблять людину людиною?

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаменко Н. Спільнота дослідників М. Ліпмана : філософські запитання, обговорення, аргументації та контраргументації вустами дітей / Н. Адаменко // Філософія освіти. – 2011. – № 1–2 (10). – С. 275–286.

2. Кравченко Ю. Які компетенції, вміння та навички формує методика «Філософія для дітей»? / Ю. Кравченко // Постметодика. – 2013. – № 6. – С. 15–18.

3. Лукша П. Атлас новых профессий [Електронний ресурс] / П. Лукша, К. Лукша, Д. Песков, Д. Коричин. – Режим доступу : <http://www.skolkovo.ru/public/media/documents>.

4. Лютко О. М. Підготовка педагогічних кадрів до використання у професійній діяльності альтернативної методики викладання суспільно-гуманітарних предметів «Філософія для дітей» (Р4с): програма спецкурсу / О. М. Лютко. – Рівне : РОІППО, 2014. – 26 с.

5. Лютко О. Усе нове – старе: творчі перетини М. Ліпмана та В. Сухомлинського / О. М. Лютко // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Вип. 26. – С. 172–176.

6. Освіта для демократії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/common/997489-fond-skorochennya-rizikiv-pidtrimav-ukrajinsko-koreyskiy-proekt-osvita-dlya-demokratiji.html>.

7. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник. Казки, притчі, оповідання / В. О. Сухомлинський / упоряд. і передм. О. Сухомлинської. – Вид. 2-ге. – Київ : Вікар, 2008. – 200 с.

8. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / під кер. О. Я. Савченко. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

9. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти : у 2 ч. / О. В. Коршунова, Н. І. Гущина. – К. : ВД «Освіта», 2010. – Ч. 1 – 112 с.

10. Янковська О. Звіт за результатами I Національного форуму «Бізнес і університети» (Київ, 27 листоп. 2013 р.) [Електронний ресурс] / О. Янковська, М. Саприкіна ; Центр «Розвиток КСВ». – Режим доступу : http://csrukraine.org/wp-content/uploads/2014/04/ForumReport_Final.pdf.

11. Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>.

Дата надходження до редакції: 18.09.2018 р.